

– Т. 1-20; **5. Доленго (Клоков) М.** Імпресіоністичний ліризм у сучасній українській прозі // Червоний шлях. – 1924. – № 1-2. – С. 167-173; **6. Білецький О.І.** Про прозу взагалі і про нашу прозу 1925 року // Червоний шлях. – 1926. – № 3. – С. 133-163; **7. Льницький О.** Український футуризм 1914-1930. – Львів: Літопис, 2003. – 454 с.; **8. Єрмоленко С.С.** Деякі риси художньої мови Юлії Булаховської у світлі лінгвостилістичних ідей Леоніда Булаховського // Мова і культура. – 2009. – В. 11. – Т. 1 (113). – С. 371-374; **9. Лотман Ю.М.** Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998. – С. 14-285; **10. Єрмоленко С.С.** Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць: Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 386 с.; **11. Булаховская Ю.** Стихи и «зимние» рассказы в дружеском кругу. В. 2. – К.: КМЦ «Поэзия», 2010. – 48 с.; **12. Булаховская Ю.** «Беседы в дружеском кругу» и «Из дневников птиц»: Сборник рассказов и стихов. – В. 8. – К.: КМЦ «Поэзия», 2010. – 98 с.; **13. Булаховская Ю.** «Кто их убил на самом деле?» : Рассказы. – К.: КМЦ «Поэзия», 2002. – 54 с.; **14. Булаховская Ю.Л.** Криминальные истории и стихи от Дамы Пик. – В. 7. – К.: КМЦ «Поэзия», 2011. – 48 с.; **15. Булаховская Ю.Л.** Более чем странные рассказы и стихи от Дамы Пик. – В. 8. – К.: КМЦ «Поэзия», 2011. – 56 с.; **16. Топоров В.Н.** Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Прогресс – Культура, 1995. – 624 с.; **17. Булаховская Ю.** Свет потух... Рассказы-миниатюры. – К.: КМЦ «Поэзия», 2004. – 60 с.; **18. Булаховская Ю.** «“Волшебные” вещи» и «Нечто о птицах и животных». – В. 6. – К.: КМЦ «Поэзия», 2001. – 60 с.; **19. Булаховская Ю.Л.** Детективные рассказы. – В.10. – К.: КМЦ «Поэзия», 2000. – 100 с.; **20. Розанов В.В.** Пушкин и Гоголь // http://dugward.ru/library/gogol/rozanov_pushkin_i_gogol.html; **21. Булаховская Ю.** Урочище Ф. (Повесть и рассказы). – К.: КМЦ «Поэзия», 1999. – 100 с. (Серия «Украинский детектив»); **22. Булаховская Ю.** Рассказы во время «полета». – В. 9. – К.: КМЦ «Поэзия», 2008. – 36 с.; **23. Булаховская Ю.** Бытовые детективы (на русском и украинском языках). – В. № 13. – К.: КМЦ «Поэзия», 2004. – 40 с.

Комарова О.С. (Київ, Україна)

Моносемічна та полісемічна структура запозичених одиниць у словацькій та українській мовах

Стаття присвячена аналізу семантичної структури запозичених одиниць у словацькій та українській мовах з точки зору моносемічності та полісемічності одиниць.

Ключові слова: запозичена одиниця, моносемічність, полісемічність, симетрія, асиметрія.

Статья посвящена анализу семантической структуры заимствованных единиц в словацком и украинском языках с точки зрения их моносемичности и полисемичности.

Ключевые слова: заимствованная единица, моносемичность, полисемичность, симметрия, асимметрия.

The article is devoted the analysis of semantic structure of adopted units in the Slovakia and Ukrainian languages from point of their monosemy and polysemy.

Key words: adopted unit, monosemy, polysemy, symmetry, asymmetry.

Проблематикою запозичення слів, з точки зору різних аспектів, займаються науковці протягом досить тривалого часу. Були розглянуті причини запозичення, класифікаційні групи, критерії запозичених одиниць [2, 8, 6] тощо. В словацькій мові питаннями запозичення займалися такі науковці як К.Бузашіова, Й.Долнік, О.Оргонова, М.Шімкова [9, 10, 11, 12, 13] та інші.

Порівнюючи відмінності в побудові висловлювання у словацькій та українській мові можна говорити, що відмінності існують не лише у фонетичній та граматичній формі, але і в системі семантичних відносин. Хоча мисленню всіх народів характерні однакові операції аналізу, синтезу та узагальнення, в наслідок різноманітних причин в різних мовах процеси абстрагування запозиченого не завжди однакові [7, 38].

Тому у мові до якої запозичується слово і в мові з якої воно запозичується, в залежності від кількості лексично-семантичних варіантів, одиниці поділяються на моносемічні, та полісемічні.

В запозиченій лексиці словацької та української мов існує відносно велика група моносемічних одиниць. Але ці одиниці за своїм відношенням до одиниці в мові з якої запозичуються мають різний тип. Можна виділити декілька типів залежності: моносемічна запозичена одиниця у словацькій та/або українській мові відповідає моносемічній одиниці в мові-джерелі, йдеться про симетричну моносемію, та моносемічна запозичена одиниця у словацькій та/або українській мові відповідає одному із значень полісемічної одиниці в мові-джерелі, йдеться про асиметричну моносемію.

До групи з симетричною моносемією у словацькій та українській мові належать такі слова, як *bifurteks* (укр.), *biftek* (слов.) – *beefsteak* (англ.), *бульвар* (укр.), *bulvár* (слов.) – *boulevard* (фр.), *фокстрот* (укр.), *foxtrot* (слов.) – *foxtrot* (англ.), *варан* (укр.), *varan* (слов.) – *varan* (фр.), *майонез* (укр.), *majonéza* (слов.) – *mayonnaise* (фр.), *пікнік* (укр.), *pičnik* (слов.) – *picnic* (англ.) та інші.

Збереження моносемії під час запозичення не завжди означає тотожність із значенням у мові-джерелі. Хоча більшість запозичень відбулись без помітних змін значення, є випадки, коли при збереженні кількості, в даному випадку одного значення, відбувається семантична зміна. В таких випадках мова йде про асиметричну моносемію, коли зміна значення може відбуватись або в результаті переносу найменування на інший денотат, або в результаті змін в самому денотаті [11, 49]. До таких запозичень можна віднести такі приклади як *берет* (укр.), *bareta/baretk* (слов.) «вид м'якої, пласкої чоловічої або жіночої шапочки без козирка» запозиченого посередництвом французької мови *béret* (фр.) «шапочка, зокрема кардинальська», при цьому, в даному випадку, в самому денотаті значні зміни не відбулись (пласка шапочка), але відбулось розширення значення. Прикладом переносу найменування на інший денотат із збереженням моносемічного значення в українській та словацькій мові може слугувати прикладом запозичення такого слова як *шарада* (укр.),

šaráde (слов.) – гра-загадка, коли слово вгадується по частинам, запозичене з французького *chagade* (невимушена вечірня бесіда); *апартаменти* (укр.) – велике, багате приміщення, *apartmán* (слов.) – готельна обставлена кімната, запозичене з французького *appartement* – квартира та інші.

Запозичення, які зберегли моносемію, складають відносно невелику групу слів, як правило, мають обмежену сферу вживання, або можуть мати термінологічний характер. Обмеження їх семантичного розвитку пов'язане з тим, що такі одиниці, як правило, належать до застарілої або навпаки нещодавно запозиченої лексики, або ж мають термінологічний характер чи виразне культурно-історичне забарвлення. Семантична структура таких одиниць не розвивається, оскільки вони мають досить обмежену сферу вживання і слова або відходять на периферію лексичного запасу, або їх семантична структура стає негнучкою, що не сприяє можливості виникнення нових значень. Щодо нещодавнього запозичення одиниці до словацької чи української мови, то такі слова мають ще слабко розвинену систему асоціацій.

Окрему групу складають моносемічні запозичені одиниці, які відповідають одному із значень полісемічної одиниці у мові-джерелі. Як правило, семантична структура запозичуваної одиниці під час запозичення спрощується і слово запозичується з більш обмеженою кількістю значень, ніж існує в мові-джерелі [1, 256]. У більшості випадків запозичується не вся семантична структура полісемічної одиниці, а лише його частина. При цьому значення запозиченої одиниці у словацькій або українській мові може відповідати прямому або одному з похідних значень у мові-джерелі.

Деякі запозичення, які є у словацькій або українській мові моносемічними, але запозичені були від полісемічної одиниці, запозичуються із значенням, яке є головним номінативним у мові-джерелі, йдеться про значення, яке було направлене на предмети, явища, дії та інше і відображає їх суспільне розуміння [3, 12]. Головне номінативне значення, в порівнянні з іншими значеннями слова, у більшості випадків, має дуже мало диференційованих ознак і є фундаментом для всіх інших значень [4, 75]. До цієї групи належать такі одиниці як *авізо* (укр.) – банківське повідомлення про стан рахунку, запозичене з італійського *aviso* – 1. банківське повідомлення про стан рахунку; 2. повідомлення.

Запозичене слово, яке є моносемічним в словацькій та/або українській мові може відповідати не лише прямому номінативному значенню полісемічної одиниці в мові-джерелі, але і одному з похідних значень, яке спрямовано на суб'єкт і сприймається через пряме номінативне значення. Наприклад, *foyer* у французькій мові має декілька значень (огниво; фікус; центр (*перенес.*); фойє; подвір'я, господарство), а у словацькій та українській мові запозичилось лише одне значення «зала у театрі, в кінотеатрі та подібне, яка слугує для відпочинку глядачів під час перерви». Моносемічних запозичених одиниць, які відповідають одному із значень одиниці в мові з якої запозичується, є відносно мало.

Також відносно невелику групу складають полісемічні запозичення, які мають симетричну семантичну структуру в словацькій та/або українській мові. Такі одиниці запозичуються не тільки графічно, але запозичується і вся система значень. Однією з причин такої симетрії семантичної структури слова в мові можуть бути тісні контакти мов або їх взаємодія. Як правило, запозичення цієї групи відбувалось посередництвом іншої мови (наприклад, російської, польської, німецької та інших) і це деколи віддзеркалюється на семантичній структурі одиниць. Серед запозичень можна виділити такі полісемічні одиниці, семантична структура яких повністю співпадає з семантичною структурою одиниць у мові-джерелі. Наприклад, *abakate* з іспанської - тропічне дерево і кістковий плід цього дерева, у словацькій (*avokádo*) та в українській мові (*авокадо*) збереглися обидва ці значення, прикладами можуть слугувати і такі слова як *буржуа* (укр.) – 1) людина, що належить до класу буржуазії, заможний міщанин, 2) в капіталістичному суспільстві багатий власник, який експлуатує найману працю; *buržoа* (слов.) – 1) людина, що належить до класу буржуазії, заможний міщанин, 2) багатий, запозичене з французького *bourgeois* - 1) людина, що належить до класу буржуазії, заможний міщанин, 2) багатий; *чемпіон* (укр.) – 1) спортсмен (спорт. команда), яка перемогла, 2) тварина, яка досягла найкращих результатів у змаганні, *šampión* (слов.) – 1) найкращий спортсмен, майстер, переможець змагань, 2) тварина, яка досягла найкращих результатів у змаганні з французького *champion* - 1) найкращий спортсмен, 2) борець, який змагається за титул чемпіона (тварина або людина) та інші.

Оскільки багато одиниць не були запозичені шляхом близьких контактів двох мов, принаймні на це не вказують словники, йдеться скоріше про певний універсальний тип семантичної аналогії, ніж про близькі контакти.

У більшості випадків семантична структура таких одиниць складається з двох або більше лексико-семантичних значень, при цьому є досить явною ланцюгова залежність між значеннями. Інколи похідне значення виникає в результаті метонімічного переносу найменування первинного номінативного значення, наприклад у запозиченні такої одиниці як *буржуа* (укр.), *buržoа* (слов.). Інколи запозичення відбувається шляхом метафоричного перенесення, як це відбулося, наприклад, при запозиченні одиниці *чемпіон* (укр.), *šampión* (слов.). В цих та подібних прикладах значення були запозичені одночасно, або майже одночасно, в наслідку універсального характеру перенесення найменування у словацькій та українській мовах. Підрядна залежність між значеннями, яка існує в мові-джерелі зберігається і у мові до якої запозичується одиниця. Коли залежність між значеннями у мові-джерелі є такою «при якій два значення виникають не в результаті перенесення назви, а виникли паралельно від однієї основи» [4, 26] в мові до якої запозичується одиниця у зв'язку із втратою внутрішньої форми при запозиченні, є явна тенденція до розширення цих одиниць в омоніми, хоча і запозичується ціла семантична структура.

Запозичених одиниць, які мають однакову полісемічну структуру в мові-джерелі та в словацькій і/або українській мові є відносно мало. Значно більше є таких, які мають стільки ж значень, скільки їх є в мові-джерелі, хоча й відрізняються семантикою деяких значень. До таких запозичень можна віднести такі одиниці, в яких асиметричність структури зумовлена розвитком нових значень у мові до якої було запозичене або тим, що запозичились не всі значення полісемантичної одиниці, а лише деякі з них. Прикладом можуть слугувати такі одиниці як: *парк* (укр.), *park* (слов.) – 1) спеціально влаштоване або природне місце для відпочинку, 2) місце стоянки автомобілів чи транспорту, запозичені з англійської мови *park* – 1) спеціально влаштоване місце (для відпочинку, для автомобілів та іншого), 2) місце стоянки автомобілів, 3) заповідник; міксер (укр.), *mixer* (слов.) запозичені з англійської мови *mixer* та інші.

Однією з причин асиметричності семантичної структури одиниці в мові-джерелі та в словацькій і/або українській мові є в тому, що не всі значення, які є в мові-джерелі були запозичені. Ще однією з причин асиметричності є те, що деякі значення запозиченої одиниці розвинулись вже у системі словацької та української мови, наприклад: *mixer* (*angl.*) → *mixer* (*slov.*), *salon* (*fr.*) → *салон* (*ukr.*), *ruglement* (*fr.*) → *reglement* (*slov.*), *galleria* (*ital.*) → *галерія* (*slov.*), *галерея* (*ukr.*).

Ще одним типом запозичень можна вважати полісемічні запозичення в словацькій та/або українській мові, які відповідають моносемічній одиниці в мові-джерелі. В таких одиницях секундарне значення виникає в семантичній системі мови і при цьому є видима асиметрія.

Як вже згадувалось, багато моносемічних одиниць мають термінологічний характер, тобто їх значення обмежується сферою вживання або професійним спрямуванням, тому моносемічність зберігається, але існує група запозичених одиниць, коли в мові до якої було запозичена одиниця поруч з первинним запозиченим значенням розвивається система секундарних значень, а саме таких, які характерні саме словацькій або українській мові. Прикладом можуть слугувати такі одиниці як запозичене з французької мови *jongleur* – цирковий майстер, до словацької мови (*žonglér*) увійшло пряме значення і розвинулося експресивне: той, хто легко змінює свої переконання. В українській мові прикладом може слугувати запозичене з французької мови *boutique* – магазин, в якому продають невеликі колекції модного одягу і аксесуари, де поруч з прямим значенням розвинулось секундарне – мала, дуже спеціалізована брокерська фірма з обмеженою кількістю клієнтів.

В полісемічних запозичених одиницях семантичні процеси значно складніші ніж в моносемічних одиницях. При полісемії знак і значення є асиметричними, проявляється це в тому, що значення не лише покриває своє первинне значення, але «охоплює» його в певних контекстових умовах (позиціях) й інші значення, які пов'язані з основним значенням, тим розширюючи свою семантику [5, 191].

Порівнюючи запозичені одиниці, які є полісемічними у словацькій та/або українській мовах і моносемічні у мові-джерелі, можна стверджувати, що, як правило, моносемічні одиниці в мові-джерелі залишаються моносемічними і в словацькій та/або українській мові, причому досить часто зберігають свій термінологічний характер. Лише в небагатьох випадках відбувається ускладнення структури і розвиваються секундарні значення, які не характерні мові-джерелу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биржакова Е.Э. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века / Языковые контакты и заимствования // Биржакова Е.Э., Войнова Л.А., Кутина Л.Л. – Л.: Наука, 1972; 2. Богородицкий В.О. Общий курс русской грамматики (из университетских чтений)/Издание 6-е переработанное. – М.-Л.: Государственное социально-экономическое издательство, 1935; 3. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений // ВЯ – 1953 № 5; 4. Лисиченко Л.А. Лексикология сучасної української мови.// Семантична структура слова. - Х.: Вид. Харківського університету, 1977; 5. Новиков Л.А. Семантика русского языка. М.: Высшая школа, 1982; 6. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. - К.: Либідь, 1992; 7. Потєбня А.А. Мысль и язык, К.:СИНТО. 1993; 8. Сорокін Развитие лексики русского литературного языка 30-90 годов XIX в. М. – Л.: Наука, 1975 9. Buzassiova K.. Internacjonalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti.//Jazykovedný časopis č. 51, 2000, S.131–142 10. Dolník J. Porovnávací opis lexikálnej zásoby. //Dolník J., Benkovičová J., Jarošová A. – Bratislava.: Veda, 1993; 11. Dolník J. Všeobecná lingvistika: sémantika a pragmatika.//Filozofická fakulta Univerzity Komenského. – Bratislava, 1993; 12. Orgoňová O. Galicizmy v slovenčine. – Bratislava, 1998; 13. Šimková M. Pohyby v slovenskej lexike v 90 rokoch.//Zb. Internacjonalizácia v slovanských jazykoch: za a proti. – Bratislava, 1999.

Кудрявцева Н.С., Бойчук Д.І. (Херсон, Україна)

Пізнання і мова (до питання про мовну картину світу)

У статті висвітлюються окремі аспекти прояву когнітивної функції мови, зокрема, в процесі дослідження явища полілінгвізму. Дискретизація, об'єктивізація та інтерпретація знань, здійснювана когнітивними механізмами мови, найяскравіше проявляється у зіставленнях одиниць лексико-семантичного та фразеологічного рівнів неспоріднених мов.

Ключові слова: концептуальна система, фундаментальні поняття, полілінгвізму, фразеологія.

В статье освещаются отдельные аспекты проявления когнитивной функции языка, в частности, в процессе исследования явления полилингвизма. Дискретизация, объективация и интерпретация знаний, осуществляемая когнитивными механизмами языка, наиболее отчетливо проявляется при сопоставлении единиц лексико-семантического и фразеологического уровней неродственных языков.

Ключевые слова: концептуальная система, фундаментальные понятия, полилингвизм, фразеология.